

مقاله پژوهشی: تأثیر همکاری‌های دفاعی ایران و روسیه بر راهبرد ژئوپلیتیک انرژی ایران (با محوریت نفت و گاز)

عزت‌اله عزتی^۱، رحیم سرور^۲، صادق خسرو^۳

پذیرش مقاله: ۹۸/۰۱/۲۴

دریافت مقاله: ۹۷/۱۲/۰۴

چکیده

منافع متفاوت ایران و روسیه در کشور سوریه، موجب شده است که نیروهای مسلح آن‌ها در کشوری که مرز مشترکی با آن ندارند اقدام به عملیات نظامی مرکب نمایند؛ این همکاری‌ها به‌طور غیرمستقیم، راهبرد ژئوپلیتیکی ایران برای صدور انرژی به اروپا و شرق آسیا را تحت تأثیر گذاشته است. این پژوهش با روش تحلیل محتوا در پی پاسخ به این سؤال است که همکاری‌های نظامی ایران و روسیه چه تأثیری بر راهبرد ژئوپلیتیکی انرژی ایران دارد؟ نتایج تحقیق نشان می‌دهد همکاری‌های دفاعی مابین ایران و روسیه بر راهبرد ژئوپلیتیکی انرژی (نفت و گاز) تأثیر گذاشته است و سیاست‌های منطقه‌ای ایران را در حوزه انرژی به‌سوی نوعی مقابله با ایالات متحده و کشورهای هم‌پیمان آن سوق داده است. بطوریکه با سرمایه‌گذاری در هر طرحی که به صادرات (نفت و گاز) کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز از مسیر ایران به بازارهای جهانی ختم گردد، مخالفت می‌کنند. از طرفی تحت تأثیر همکاری‌های نزدیک نظامی ایران و روسیه، رقیب بودن دو کشور در بعد انرژی به‌ویژه گاز در حاشیه قرار گرفته بطوریکه در خصوص تفاهم در بنیان‌های اقتصادی و در رأس آن اتخاذ راهبرد انرژی عادلانه، منطقی و نا متعارض با یکدیگر که می‌تواند اساسی‌ترین اقدام آن‌ها برای نیل به یک اتحاد راهبردی باشد، اقدامی درخور توجه به عمل نیامده است.

واژگان کلیدی: ایران، روسیه، همکاری دفاعی، ژئوپلیتیک انرژی

۱- دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات

۲- استاد جغرافیای شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

۳- دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات (نویسنده مسئول)

مقدمه

باگذشت زمان و تحولات ژئوپلیتیکی دهه اخیر در جنوب غرب آسیا، روابط نظامی دو کشور جای خود را به همکاری‌های نظامی و عملیاتی داده و سیر محسوس و رو به رشدی را در تحولات منطقه‌ای موجب شده است. همگرایی و همکاری‌های نظامی بین کشورها معلول اولویت‌ها و شرایط داخلی و پیرامونی کشورها می‌باشد که تحولات ژئوپلیتیکی خاص خود را به وجود خواهد آورد. حال با توجه به این موضوع که هیچ کشوری در جهان به اندازه روسیه در سمت‌گیری سیاست خارجی خود وابسته به ژئوپلیتیک نبوده است و همچنین موقعیت ژئوپلیتیکی روسیه که سبب می‌شود سمت‌گیری‌های چندگانه‌ای در سیاست خارجی خود داشته باشد. (عزتی، ۱۳۸۲: ۱۱۵) باید دستاوردهای این همکاری‌های نظامی در منطقه جنوب غرب آسیا و همچنین اجرای عملیات نظامی مرکب در کشور سوریه را از زوایای گوناگون مورد تجزیه تحلیل و بررسی قرارداد؛ زیرا اطلاع از تأثیرهای مثبت و منفی این همکاری‌ها بر تحولات ژئوپلیتیکی می‌تواند منتج به حفظ منافع ملی و به‌ویژه موضوع انرژی به‌عنوان مهم‌ترین منبع درآمد رابردی کشور گردد. همکاری‌های نظامی خاص با قدرت‌های بزرگ جهانی و متفاوت با آنچه با سایر کشورها در منطقه انجام شده است از جمله موقعیت‌های خصوصی می‌باشد. (خلیلی، ۱۳۹۳: ۱۲) یک قدرت منطقه‌ای که با سایر قدرت‌های نظامی جهانی در سطحی چشمگیر دست به عملیات مرکب نظامی در منطقه می‌زند بدون شک منافی همسو در آن منطقه دارد که این منافع بسته به شرایط و تحولات پیرامونی می‌تواند همکاری‌های نظامی را از سطح تاکتیکی و زودگذر به هرکدام از سطوح سه‌گانه رابردی اعم از (شراکت، اتحاد و یا همکاری رابردی) ارتقا دهد و به تناسب تحقق هرکدام از این سطوح همکاری موجب تحولات ژئوپلیتیکی کلان و قابل توجه در منطقه گردد.

روابط اخیر ایران و روسیه تحت تأثیر سه دسته از عوامل قرار دارد: - علاقه‌مندی‌های امنیتی - انگیزه‌های تجاری و منافع سیاسی دوجانبه - تضاد بالقوه منافع، به‌ویژه در مبحث صادرات انرژی. در دهه دوم قرن ۲۱ سطح همکاری‌های ایران و روسیه در مبارزه با تروریسم به شکل بی‌سابقه‌ای افزایش یافته است. پس از گذشت بیش از نیم‌قرن از جنگ جهانی دوم (۱۹۴۶) بار دیگر نظامیان این کشور با توافقی جدید پا به ایران گذاشته‌اند. این برای نخستین بار پس از جنگ جهانی دوم است که نیروهای نظامی یک کشور خارجی چنین همکاری نزدیک نظامی با ایران دارند. موقعیت ایران به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای و تحولات موجود اعم از حرکت‌های تندروانه قومی و مذهبی در منطقه آسیای جنوب غربی که منافع هر دو را تا حدودی به مخاطره می‌اندازد موجب شده است تا نه به‌عنوان رقیب بلکه به‌عنوان همکار تلاش‌هایی را به‌منظور حل مسائل موجود به عمل آورند.

ایران و روسیه در گذشته‌های دور تا هم‌اکنون همکاری نظامی در سطح راهبردی نداشته‌اند، ولی اخیراً مشاهده می‌گردد که علیرغم سابقه نه‌چندان دوستانه چند صدساله با روسیه، به‌نوعی همکاری نظامی در سطح منطقه جنوب غرب آسیا دست پیدا کرده‌اند. این مقاله به بررسی اجمالی همکاری‌های نظامی ایران و روسیه در دهه حاضر و تأثیرات این نوع همکاری‌ها در تحولات ژئوپلیتیکی انرژی در منطقه و چگونگی راهبرد ژئوپلیتیکی ایران در زمینه انرژی (نفت و گاز) پرداخته شده است. مسئله اصلی تحقیق این است که همکاری‌های نظامی ایران و روسیه بخصوص در دهه دوم قرن ۲۱ چه تأثیری در استراتژی انرژی منطقه‌ای ایران در ارتباط با صادرات انرژی و همچنین انتقال نفت و گاز کشورهای آسیای مرکزی از مسیر ایران به بازارهای جهانی را دارد؟ هدف اصلی در این پژوهش این است که به‌طورکلی همکاری‌های نظامی ایران و روسیه چه تأثیری بر تحولات ژئوپلیتیک منطقه‌ی ایران در خصوص انرژی (گاز و نفت) خواهد داشت در این راستا اهداف فرعی زیر موردتوجه قرار گرفته است. ۱- تحلیل و تبیین هم‌گرایی ایران و روسیه بر پایه همکاری‌های نظامی و دفاعی با توجه به استراتژی انرژی (نفت و گاز) ۲- تحلیل همکاری‌های دفاعی ایران و روسیه و تأثیر آن بر انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی از سرزمین ایران به بازارهای جهانی؛ که سؤالات اصلی و فرعی متناظر با اهداف اصلی و فرعی تحقیق می‌باشند. عوامل ایجابی که باعث اهمیت و ضرورت تحقیق شده است عبارت‌اند از: ۱- وسعت همکاری‌های نظامی منطقه‌ای در دهه حاضر می‌تواند باعث همگرایی سیاسی نظامی و ارتقا روابط و همکاری راهبردی بین ایران و روسیه شود. ۲- باعث تبیین و توسعه روابط ژئوپلیتیکی ایران با حوزه ژئوپلیتیک پیرامونی و پیشبرد سیاست‌های منطقه‌ای ایران در راستای منافع ملی در جنوب غرب آسیا می‌شود؛ و عوامل سلبی که باعث ضرورت تحقیق می‌گردد عبارت‌اند از: ۱- عدم توسعه همکاری‌های نظامی ایران و روسیه باعث پیشروی ناتو در منطقه و کاهش تحرک نظامی ایران و تضعیف و آسیب‌پذیری آن در محور مقاومت می‌گردد. ۲- عدم توجه و نپرداختن به نتایج همکاری‌های نظامی ایران و روسیه می‌تواند بر ژئوپلیتیک انرژی ایران در منطقه و صادرات امن و مطمئن انرژی و عدم توسعه پایدار در ایران اثرگذار باشد.

مبانی نظری

الف - پیشینه تحقیق

بعد از انقلاب سوسیالیستی روسیه و تحول در روابط ژئوپلیتیکی با ایران و همکاری‌های نظامی بین دو کشور باعث شد تا محققین به این موضوع بپردازند که به خلاصه مواردی از تحقیقات صورت گرفته در این زمینه اشاره می‌شود:

مقاله همکاری همه‌جانبه ایران و روسیه، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۴۱ (از فصلنامه دانشکده جنگ آمریکا ۲۰۰۲)، علی احمد جلالی، (ترجمه علی اصغر جمالی)، ۱۳۷۴ ترجمه (۱۳۸۲) این پژوهش علل و ریشه‌های همکاری همه‌جانبه ایران و روسیه را مورد بررسی قرار می‌دهد. معاملات جدید تسلیحاتی به‌عنوان وسیله‌ای در تثبیت همکاری‌های در حال رشد روسیه و ایران و در برهه زمانی همسویی منافع ملی هر دو کشور دیده می‌شود. در مقاله روابط استراتژیک ایران و روسیه، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال چهارم، شماره ۱۲، لونید اسکلیارف^۱ ترجمه (بهرام تهرانی)، ۱۳۷۴. سؤال این پژوهش: در چه شرایطی ایران و روس می‌توانند روابط راهبردی داشته باشند سیاست شرقی روسیه باید چنان باشد که هیچ‌گونه لطمه‌ای به روابط آن با دنیای غرب وارد نیابد «سیر تحول روابط ایران و روسیه، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۹، جلد سوم، عباس ملکی (۲۰۰۰)» این مؤلف به بازشناسی اهداف اصلی روسیه از ایجاد رابطه با ایران پرداخته و سیاست تاریخی ایران را به شکل مبسوط بررسی نموده تا از این طریق چشم‌انداز مناسبی را از مناسبات دو کشور به دست آورد. مقاله زوج قدرت جدید ایران و روسیه در آسیای جنوب غربی، (الی گرانمایه و کادری لیک، ۲۰۱۶)^۲ در این پژوهش به این موضوع پرداخته می‌شود که چگونه روابط بین ایران و روسیه به واسطه همکاری نظامی در سوریه به اوج بی‌سابقه‌ای رسیده و به‌عنوان یک ایده در مقابل نظم جهانی غرب در آسیای جنوب غربی به وجود آمده است. اتحاد این دو کشور را ناپایدار و متأثر از سیاست غیرقابل پیش‌بینی روسیه می‌داند، همچنین این همکاری‌ها در جهت حفظ منافع امنیتی ادامه دارد. روابط نظامی ایران و روسیه، جهانگیر کرمی، ۱۳۸۷، دو فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۸ یافته‌های این تحقیق عبارت است از اینکه این روابط راهبردی نبوده اما از آن

1 - Leoned kelearef

2 - The new power couple: Russia and iran in the middle east, Ellie geranmayeh & Kadri liik, 2016

به‌عنوان «همکاری مهم» نام‌برده است که در سطح منطقه‌ای، سیاستی بازدارنده و در تجارت نظامی دوجانبه است. مقاله «روابط ایران و روسیه همگرایی یا واگرایی»، فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی شماره ۱۲، علی‌اکبر جعفری، وحید ذولفقاری، ۱۳۹۲ از جمله یافته‌های این تحقیق برتری نگاه ژئوپلیتیکی بر ژئواکونومیکی در روابط ایران و روسیه می‌باشد.

ب- مفهوم شناسی

همکاری‌های نظامی: همکاری نظامی می‌تواند به‌صورت روابط آموزشی، مستشاری، خرید و فروش تسلیحاتی و یا به‌صورت عملیات مرکب (عملیاتی است که نیروهای دو کشور یا بیشتر برای اجرای یک مأموریت مشترک با یکدیگر اجرا می‌گردد) صورت پذیرد. (رستمی، ۱۳۷۸: ۹۰۴)

ژئوپلیتیک: شیوه قرائت و نگارش سیاست بین‌الملل توسط صاحبان قدرت و اندیشه و تأثیر آن‌ها بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی در سطح ملی و منطقه‌ای است. (میرحیدر، ۱۳۷۷: ۲۲)

ژئوپلیتیک انرژی: به مطالعه نقش و اثر انرژی و جنبه‌ها و ابعاد مختلف آن بر سیاست و قدرت و مناسبات گوناگون ملت‌ها و دولت‌ها می‌پردازد. (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۰۱) به‌عبارت‌دیگر، نزاع بین قدرت‌های رقیب بر سر به دست گرفتن کنترل اراضی، منابع طبیعی (نفت، گاز، مواد معدنی، محصولات غذایی، آب و غیره)، نقاط جغرافیایی مهم (بندرهای راهبردی و پایگاه‌های نظامی، رودخانه‌ها و کانال‌ها، راه‌های تجاری و غیره) و دیگر عوامل مؤثر در تفوق نظامی و اقتصادی می‌باشد. عدم تناسب توزیع جغرافیایی ذخایر و مصرف، سبب پیوند خوردن شدید نفت با معادلات قدرت در عرصه جهان می‌شود. چراکه در یک‌سو دنیای پیشرفته و ثروتمند اما نیازمند به مصرف نفت است و در دیگر سو دنیای کمتر توسعه‌یافته‌ای که نفت فراوانی برای عرضه به دنیای پیشرفته در اختیار دارد. (میرترابی، ۱۳۹۱: ۱۸۴)

در طول تاریخ، منافع یا تهدیدهای مشترک همواره زمینه‌ساز اتحادهای دفاعی و همکاری‌های نظامی میان قدرت‌های مختلف بوده است. (امیدی، ۱۳۸۸: ۶۲) ساختار موجود در نظام بین‌الملل فاقد سلسله‌مراتب قانونی و نهادهای مشروع و تضمین‌کننده امنیت بین‌المللی است و بنا بر دیدگاه واقع‌گرایان یا رئالیست‌ها نوعی هرج و مرج و آنارشی^۱ بر نظام بین‌الملل حاکم و در این وضعیت قدرتی مافوق و اجبارآمیز وجود ندارد تا بتواند منازعات را حل کرده و قانون را اجرا نموده و یا به‌نظام جهانی نظم دهد، (گریفتیس، ۱۳۸۸: ۶۲). در چنین وضعیتی هر دولتی در درجه نخست

مجبور است که به دنبال افزایش قدرت نظامی و توانمندی‌های دفاعی و امنیتی خود باشد. (کریمی و همکار، ۱۳۸۷: ۴) دیپلماسی دفاعی بااهمیت دادن به عنصر پیشگیری، شرایطی را فراهم می‌کند که پیش از هرگونه برخوردی، واحد سیاسی بتواند منافع و هدف‌های خود را کسب نماید (مینائی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷). کشورهای بزرگ در سطح منطقه‌ای و جهانی راهبرد مناسب را در جهت پیگیری اهداف و منافع ملی موردنظر پیگیری می‌نمایند؛ لذا رقابت شکل می‌گیرد و کشورهایی که راهبرد مناسب‌تری را طراحی می‌نمایند از درجه توفیق بیشتری برخوردار خواهند بود؛ اما از آنجاکه ممکن است کشورها نتوانند به تنهایی از عهده برخی تهدیدات برآیند، توسل به «اتحادهای فرعی» و انتخاب جهت‌گیری‌هایی که منجر به شکل‌گیری پیمان‌های دفاعی گردد، مطرح می‌شود. از این رو مفهوم «شریک راهبردی» نقش مهمی را در روابط خارجی دولت‌ها و به‌ویژه از منظر نیازهای امنیتی آن‌ها ایفا می‌کند. (عسگری، ۱۳۸۹: ۲) عوامل ژئوپلیتیکی ایران اعم از «وسعت، جمعیت، موقعیت جغرافیائی و نظامی، منابع و معادن، قدرت نظامی و همچنین سرمایه انسانی» به‌گونه‌ای است که به‌صورت بالقوه از توان مناسبی در تأثیرگذاری بر منطقه پیرامونی خود برخوردار می‌باشد. کشورهای منطقه‌ای، قدرت‌های بزرگ و همچنین جمهوری اسلامی ایران نقش‌های منطقه‌ای منحصربه‌فردی را در هر سیستم تابع منطقه‌ای ایفا می‌کنند. (محمدی و همکار، ۱۳۸۹: ۱۳۹) جایگاه ایران در اکثر نظریه‌های ژئوپلیتیکی، جایگاهی ویژه و مثال‌زدنی است، از بارزترین و اثرگذارترین این نظریه‌ها در روابط ژئوپلیتیکی ایران و روسیه نظریه ژئوپلیتیکی قدرت دریایی آلفرد ماهان است که در آن مهم‌ترین نقش ایران این است که در مسیر دسترسی قدرت بری روسیه به اقیانوس‌های جهان قرار گرفته است. یعنی بهترین مکانی که باید جلوی روسیه در آنجا سد شود. (حافظ نیا، ۱۳۸۲: ۱۵) و یا نظریه هارتلند انرژی جفری کمپ که تنها دو کشور سواحل خزر، ایران و روسیه حدود ۷۰٪ منابع شناخته‌شده گاز طبیعی جهان را در اختیاردارند. (مجتهد زاده، ۱۳۷۹: ۲۸۳)

نقشه ۱: هارتلند انرژی

در نخستین سال‌های پس از فروپاشی اتحاد شوروی، سیاست خارجی روسیه جایگاه مناسبی برای جمهوری اسلامی ایران قائل نبود و حتی ایران را به‌عنوان یک کانون تهدید برای منافع خود در مناطق آسیای مرکزی و قفقاز می‌پنداشت، به شکلی که در سال ۱۹۹۳ روابط دو کشور تا مرز قطع شدن پیش رفت. (katz.mark,2010:205) پس از فروپاشی و جست‌وجوی مسیرهای جایگزین انتقال انرژی در جهت کاهش نفوذ سنتی روسیه از سوی جمهوری‌های تازه استقلال‌یافته، ایران به‌عنوان یکی از این گزینه‌ها مطرح گردید؛ که این مسئله سبب رقابت جدی میان ایران و روسیه شده است. (کولایی، ۱۳۸۷، ۲۱۱-۲۱۲) پس از شکست گفتمان غرب‌گرا در روسیه، اوراسیا‌گرایی (۱۹۹۶-۱۹۹۹) جایگزین آن شد و روسیه با چرخشی کامل در سیاست خارجی خود، به رهبری پریماکوف رویکرد «نگاه به شرق» را در پیش گرفت. (Crow,34:1994) در این برهه روابط ایران و روسیه در زمینه عقد قراردادهای خرید و واگذاری سلاح و تجهیزات پیشرفت قابل‌ملاحظه‌ای نمود. پس‌از آن با تصویب قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت علیه ایران، روسیه تحویل اس-۳۰۰ها را معلق کرد. (سایت خبرگزاری ایراس) پس از پایان گفتگوهای هسته‌ای و لغو تحریم‌های اعمال‌شده علیه ایران و البته تحریم‌های اروپا و غرب علیه روسیه (به‌خاطر انضمام کریمه) بار دیگر روس‌ها عزم خود را برای جلب نظر ایران جهت همکاری‌های آینده در حوزه نظامی جزم کرده‌اند. اقدام‌های یک‌جانبه آمریکا و گسترش ناتو به

شرق موجب همکاری نظامی و هسته‌ای روسیه با ایران در راستای افزایش چانه‌زنی با آمریکا و پاسخ راهبردی به آمریکا شد. (Antonenko, 2001: 5) ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه ضمن تأکید بر اهمیت زیاد ایران برای روسیه، می‌گوید: روسیه با همه کشورها و با آمریکا برای ایجاد یک جهان امن همکاری می‌کند، اما این به معنای همکاری علیه کشور دیگری نیست، «ما نمی‌خواهیم در هیچ اتحاد و ائتلاف مقدسی وارد شویم.» زمینه دیگر رقابت یا همکاری روسیه و ایران در آسیای مرکزی مسئله انتقال انرژی این منطقه است. همکاری ایران و روسیه ظاهر قضیه تعاملات سیاسی این دو کشور بوده ولی در واقع روسیه به ایران به‌عنوان یک رقیب بالقوه نگریسته و از ورود و حضور ایران در فعالیت‌های مرتبط با صدور و ترانزیت انرژی در منطقه جلوگیری می‌کند. (اصولی، ۱۳۹۲: ۸-۳) دبیر شورای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (دکتر شمخانی) اذعان می‌دارد: از زمان ورود جدی و مؤثر روسیه به صحنه (عملیاتی)، مبارزه با تروریسم در سوریه به شکل راهبردی در جریان است. (خبرگزاری ایسنا) خاک ایران می‌تواند به‌عنوان یک مسیر ترانزیتی برای انتقال نفت منطقه خزر به بازارهای جهانی از طریق خلیج فارس مورد استفاده قرار گیرد.

مسکو همچنان علاقه‌مند به دست آوردن سهم در ساختن خط لوله گاز ایران - پاکستان - هند است اما به علت روابط نزدیک و همکاری‌های نظامی ایران و روسیه، آمریکا علیه این طرح قرار دارد. به علت منتفع نشدن آمریکا از منافع برجام و نزدیکی بیش‌ازحد ایران به روسیه و قرار گرفتن سیاست خارجی ایران در راستای حمایت و همکاری نظامی ایران از روسیه، آمریکا با کارشکنی‌ها و بهانه‌های مختلف ایران را مشمول تحریم‌های سنگین تجاری، اقتصادی و نظامی خود و نزدیکان غربی‌اش قرار داده. روسیه با آگاهی از محدودیت ایران در استفاده از توان ژئوپلیتیکی خود و علیرغم همکاری‌های نزدیک نظامی، از تمام نفوذ خود در عرصه سیاسی و ژئوپلیتیک استفاده نموده است تا با ترانزیت نفت و گاز کشورهای آسیای مرکزی، مانع محوریت ایران در ارتباط با انتقال گاز این کشورها به بازار جهانی شده و نیز مانع پیوستن ایران به طرح ناباکو گردید. همچنین این کشور با سرمایه‌گذاری در صنعت گاز بخصوص ال-ان-جی قصد دارد در طرح اوپک گازی، ایران را به حاشیه براند. (خلیلی، ۱۳۹۳: ۶۶) یکی از عوامل و اگرایی روابط بین ایران و روسیه، اختلاف دو کشور در مسئله انتقال نفت و گاز آسیای مرکزی و قفقاز و تعیین رژیم حقوقی دریای خزر است. (شیرغلامی، ۱۳۷۹: ۲) در واقع اتحاد تاکتیکی و همکاری بسیار مهم نظامی ایران و

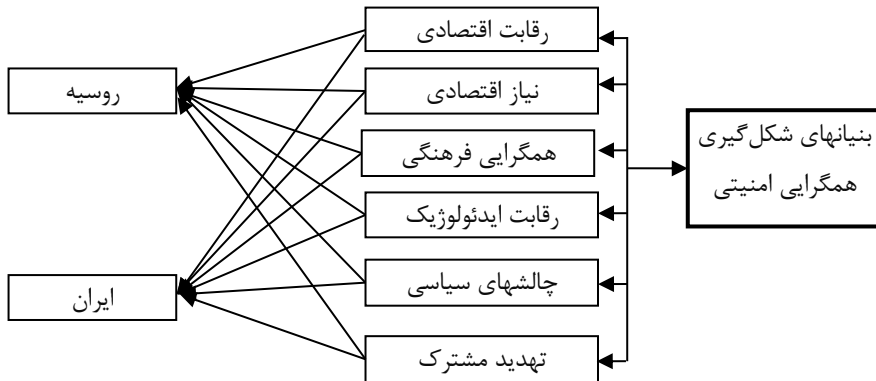
روسیه در سوریه و سایر فضاهاى منطقه‌ای به صورت غیرمستقیم بر واگرایی آن‌ها در مبحث انرژی تأثیر گذاشته است، بطوریکه امریکا و متحدان غربی‌اش را در جلوگیری از به نتیجه رسیدن خطوط لوله انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی از ایران به اروپا و شرق آسیا را مصمم‌تر نموده است. این موضوع ایران را در بهره‌برداری از موقعیت مناسب بی‌بهره و در نگاه روس‌ها جمهوری اسلامی ایران به عنوان رقیب بالقوه روسیه در صدور منابع انرژی به اروپا و هم به عنوان متحد تاکتیکی در برابر آمریکا و کشورهای مستقل مشترک‌المنافع است؛ (Kaczmarek and et al, 2009:1) درحالی‌که کوچک‌ترین تلاش روسیه در خصوص تفاهم منطقی و عادلانه با ایران در خصوص انتقال بخشی از انرژی این کشورها به بازارهای جهانی قطعاً روابط فی‌مابین را به یک اتحاد راهبردی مبدل خواهد ساخت.

چارچوب نظری

مجموعه امنیتی منطقه‌ای، ابتکار باری بوزان (۱۹۹۱) می‌باشد تا نوع خاصی از منطقه که مشکلات و مسائل امنیتی مشترکی آنان را یکپارچه و هم‌بسته ساخته است را توصیف کند. یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای، گروهی از کشورها است که معمولاً یک منطقه را تشکیل می‌دهند. نظم منطقه‌ای یا شیوه مدیریت مناقشه در داخل مجموعه امنیتی منطقه‌ای، به صورت متغیرهای مستقل عمل می‌کند و بر نظام‌های منطقه‌ای تأثیر می‌گذارند (لیک و همکار، ۱۳۸۱: ۲۶).

مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای، ارتباط تنگاتنگی بر وابستگی‌های متقابل امنیتی کشورهای منطقه دارد. مجموعه‌ای از کشورها که نسبت به یکدیگر نزدیکی جغرافیایی و تعاملات امنیتی به صورت مستقیم و غیرمستقیم دارند (پوستین‌چی، ۱۳۸۷: ۸۵) می‌توانند مجموعه‌های امنیتی را شکل دهند. به کارگیری اصطلاح «ترتیبات امنیتی» برای یک منطقه به این دلیل است که در هر منطقه کشورهای هم‌جوار دارای درجه بالایی از وابستگی امنیتی به یکدیگرند. به همین دلیل، توجه به امنیت منطقه‌ای عقلانی‌ترین و سهل‌الوصول‌ترین راه برای نیل به اهداف امنیتی است (بابایی، ۱۳۸۵: ۶۰).

شکل‌گیری تحولات ژئوپلیتیکی می‌تواند ناشی از عوامل متعدد و متغیرهای مختلفی باشد. در مناطق مختلف جهان تحولات ژئوپلیتیکی به وجود آمده زیادی که ناشی از مؤلفه‌های اقتصادی، سیاسی، امنیتی، نظامی و فرهنگی بوده‌اند را می‌توان یافت. ترتیبات امنیتی و همکاری‌های نظامی شکل گرفته در منطقه آسیای جنوب غربی بر مبنای متغیر اساسی بنام انرژی با متغیرهای مداخله‌گر متعدد دیگری همراه بوده است که تابع زمان و سطح قدرت منطقه‌ای و جهانی در حال تغییر بوده است. به گونه‌ای که هر چه نیاز جهانی به یک منطقه بیشتر شود، ترتیبات امنیتی نیز در این منطقه افزایش می‌یابد.

شکل ۱: بنیان‌های شکل‌گیری همگرایی ایران و روسیه

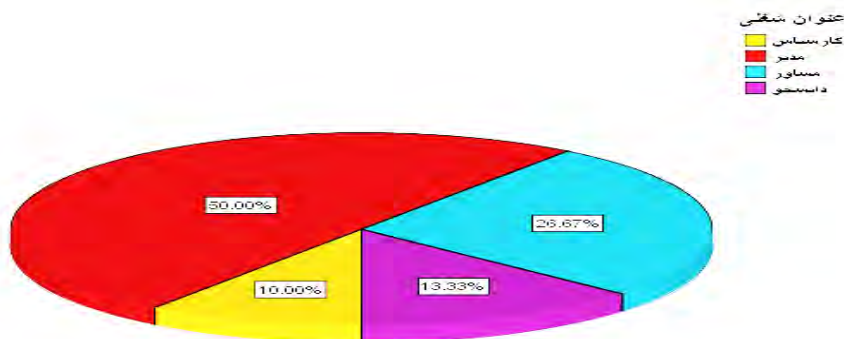
روش‌شناسی

در این پژوهش محقق با به‌کارگیری اصول علم جغرافیای سیاسی، جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات بر مبنای کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد تحلیل کیفی و کمی داده‌ها نسبت به تجزیه و تحلیل توصیفی یافته‌ها و داده‌های میدانی و نتیجه‌گیری علمی اقدام به عمل‌آورده است. نمونه‌گیری در این تحقیق به روش تصادفی ساده انجام گردیده و حجم نمونه بر اساس تعداد خبرگان در دسترس و آشنا با مفاهیم و متغیرهای تحقیق برحسب هر یک از ابعاد مطرح‌شده به صورت تصادفی ۳۰ نفر از جامعه ژئوپلیتسیست‌های خبره انتخاب شده است. به‌منظور تجزیه و تحلیل یافته‌ها متناسب با مسئله تحقیق از طریق بررسی اسناد و مدارک و آمار توصیفی بر اساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت، تجزیه و تحلیل و تفسیر برای هر یک از گویه‌ها انجام شده، بطوریکه داده‌های کمی و کیفی هم‌پوشانی لازم را ایجاد نموده است. تعیین اعتبار پرسشنامه از طریق روش دو نیمه کردن اسپیرمن برآون انجام و برای تعیین روایی پرسشنامه از طریق مصاحبه با صاحب‌نظران و گرفتن پیش‌آزمون روایی سؤالات پرسشنامه بهره گرفته شد. با توجه به اینکه محقق اسناد و مدارکی را مورد ارزیابی و سنجش قرار داده است که تماماً معتبر و مربوط به همکاری‌های نظامی ایران و روسیه و تحولات ژئوپلیتیکی منطقه‌ای ایران بوده، پس اعتبار آن تأیید شده است. همچنین با توجه به اینکه محقق ضمن فیش‌برداری، دقیقاً منابع مربوطه را نیز ذکر و در ذیل هر مطلب درج نموده، بنابراین اعتبار مطالب توسط منابع و مدارک علمی انتخابی مشخص گردیده است. در حین فیش‌برداری مطالب، منابع و مدارک متعدد مورد بررسی قرار گرفت و مطالبی را که توسط چند منبع

تأیید گردید با مشورت متخصصین امر انتخاب که بدین ترتیب موجب افزایش روایی اسناد و مدارک گردید.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

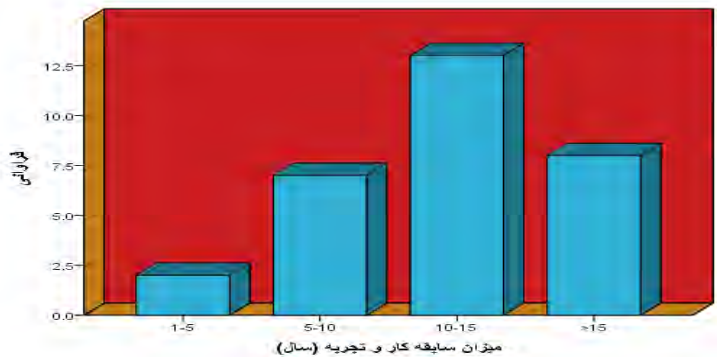
در مبحث میدانی متغیرهای تحقیق تجزیه شده و سپس سؤالات مربوط در قالب پرسشنامه ۲۰ سؤالی از ۳۰ نفر متخصصین و صاحب نظران حوزه تحقیق نظرسنجی و سپس مورد تجزیه و تحلیل کیفی و کمی قرار گرفته است. پرسشنامه شامل دو بخش می باشد، بخش اول ویژگی عمومی جامعه که مرتبط با تحقیق می باشد سنجیده شده و در بخش دوم به تأثیر همکاری‌های نظامی ایران و روسیه بر راهبرد ژئوپلیتیک انرژی ایران پرداخته شده است. این پرسشنامه در پاییز ۱۳۹۶ در بین کارشناسان، دانشجویان و متخصصین آشنا در حوزه تحقیق مربوطه توزیع گردید. همان‌طور که از نمودار زیر ملاحظه می شود، نیمی از افراد پاسخ دهنده در سمت مدیر فعالیت داشته اند و در حدود ۲۷٪ از پاسخ دهندگان به عنوان مشاور در امور ژئوپلیتیک مشغول بوده و ۱۰٪ آن‌ها به عنوان کارشناس مسائل جغرافیای سیاسی انجام وظیفه می نموده اند. از این رو می توان نتیجه گرفت که تقریباً بیش از ۸۵٪ پاسخ دهندگان دارای مسئولیت‌های اجرایی و فنی مناسب با این پژوهش بوده اند.

نمودار ۱: نمودار دایره‌ای وضعیت شغلی افراد مصاحبه شده

همچنین با توجه به نمودار میله‌ای ۲، مشاهده می شود که از ۳۰ شخص مصاحبه شده، ۱۳ نفر دارای سابقه ۱۰ الی ۱۵ سال، ۸ نفر دارای سابقه بیشتر از ۱۵ سال، ۷ نفر دارای سابقه بین ۵ تا ۱۰ سال و مابقی نیز بین ۱ تا ۵ سال سابقه تحلیل مسائل جغرافیای سیاسی را دارا می باشند. این مطلب حاکی از آن است که افراد مصاحبه شده دارای سابقه‌ای نسبتاً مناسب در زمینه تحقیق و بررسی

مسائل مربوط به همکاری‌های نظامی و تحولات ژئوپلیتیکی منطقه بوده‌اند. همچنین از این نمودار که مقایسه‌ای بین وضعیت شغلی و میزان آشنایی افراد به تحولات ژئوپلیتیکی و مسائل مربوط به آن را انجام داده است، به سادگی می‌توان مشاهده کرد که مدیران دارای سطح دانش و آشنایی بیشتری نسبت به سه گروه کارشناسان، مشاوران و دانشجویان هستند.

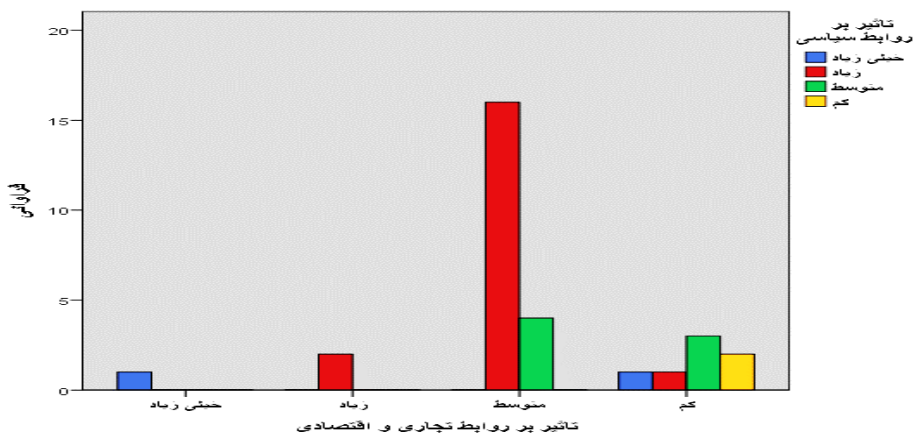
نمودار ۲: نمودار میله‌ای میزان سابقه کاری مصاحبه‌شوندگان.

یکی از موضوعات مهم و پر چالش در جغرافیای سیاسی، منطقه جنوب غرب آسیا و به‌ویژه روابط بین ایران و روسیه مسئله انرژی و انتقال امن آن به بازارهای جهانی می‌باشد. ما در سه سؤال نظر افراد را در مورد تأثیر همکاری‌های دو کشور بر روی راهبرد انرژی در منطقه، راهبرد انرژی در ایران و تأثیر منفی احتمالی این همکاری‌ها در انتقال و توزیع گاز منطقه آسیای میانه و قفقاز از مسیر ایران را مورد توجه قرار داده‌ایم. نتایج این بررسی‌ها در جدول (شماره ۱) خلاصه و شامل فراوانی نظرات و مد آن‌ها می‌باشد. با توجه به نتایج خلاصه‌شده در این جدول ملاحظه می‌شود که اکثریت افراد میزان تأثیر همکاری‌های دو کشور بر روی استراتژی انرژی در منطقه و همچنین تأثیر این همکاری‌ها در راهبرد انرژی ایران را متوسط ارزیابی کرده‌اند. این درحالی است که نظر این افراد در تأثیرگذاری منفی این همکاری‌ها بر انتقال و توزیع گاز کشورهای آسیای میانه و قفقاز از مسیر ایران نظر مساعدتری داشته‌اند. از این رو می‌توان امید داشت که با اتخاذ سیاست‌های درست و منطقی از تأثیرات منفی احتمالی این همکاری کاسته و درآمد بیشتری از طریق انتقال و توزیع گاز از مسیر کشورمان حاصل گردد تا ضمن افزایش منافع ملی موجبات توسعه پایدار کشور فراهم گردد.

جدول ۱: جدول فراوانی پاسخ‌دهندگان به سؤالات ۶ الی ۹ پرسشنامه مربوط به انرژی به همراه مد جواب‌ها

تأثیر	سؤال	تأثیر همکاری‌های نظامی دو کشور بر روی استراتژی انرژی در منطقه	تأثیر همکاری‌های نظامی دو کشور بر روی استراتژی انرژی در ایران	تأثیر منفی همکاری‌های نظامی دو کشور بر انتقال و توزیع گاز منطقه آسیای میانه و قفقاز از مسیر ایران
خیلی زیاد	۲	۲	۱	۲
زیاد	۴	۳	۳	۲۰ (مد)
متوسط	۲۱ (مد)	۲۰ (مد)	۴	۶
کم	۲	۴	۲	۲
خیلی کم	۱	۲	۰	۰

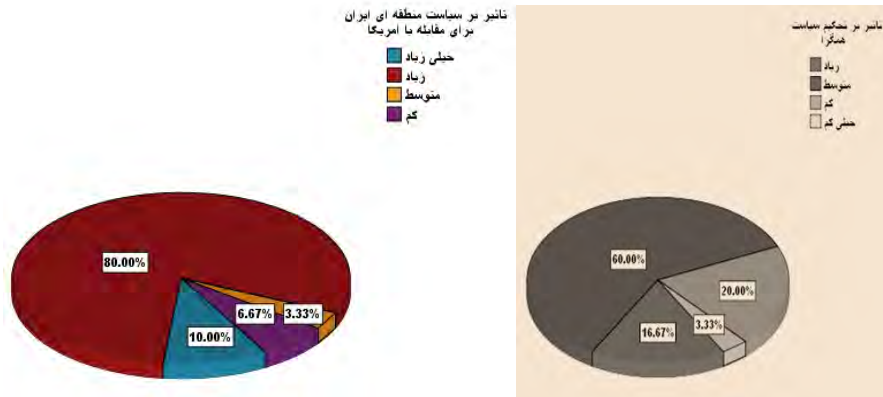
در شکل ۳ پاسخ مصاحبه‌شوندگان به سؤالات (۹ و ۱۰) در مورد تأثیر همکاری‌های نظامی دو کشور بر بهبود روابط تجاری و اقتصادی و بهبود روابط و منافع سیاسی ترسیم شده است. با توجه به این نمودار می‌توان بیان داشت که نظر مصاحبه‌شوندگان در مورد تأثیر همکاری‌های نظامی بر روابط تجاری و اقتصادی متوسط بوده است. این موضوع در حالی است که طبق نظر این افراد تأثیر این همکاری‌ها بر روابط سیاسی زیاد ارزیابی شده است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که این همکاری‌ها می‌تواند روابط سیاسی فی‌مابین ایران و روسیه را به‌طور چشم‌گیری افزایش داده و شاید این موضوع بتواند بستر مناسبی برای رشد مبادلات تجاری و اقتصادی بین آن‌ها فراهم آورد.

نمودار ۳: نمودار میله‌ای میزان تأثیر همکاری‌های نظامی دو کشور بر روابط تجاری و اقتصادی و سیاسی.

به منظور بررسی چگونگی تأثیرگذاری همکاری‌های نظامی ایران و روسیه بر تحولات ژئوپلیتیکی منطقه، سؤال کلیدی زیر با مصاحبه‌شوندگان مطرح شد: آیا همکاری‌های نظامی ایران و روسیه می‌تواند بسترساز اختلاف قدرت‌های منطقه‌ای در جنوب غرب آسیا باشد؟ جالب توجه این است که در پاسخ به این پرسش نظر اکثریت افراد گزینه زیاد بود است. در پاسخ به این سؤال بیش از ۸۰٪ افراد (۲۵ نفر) نظر متوسط و زیاد را داشته‌اند. این نتایج نشان‌دهنده تأثیرپذیری تحولات ژئوپلیتیکی، روابط کشورهای منطقه و کنش متقابل آن‌ها در برابر همکاری‌های نظامی ایران با کشور ابرقدرت روسیه را بازگو می‌کند.

جهت بررسی تأثیر همکاری‌های نظامی ایران و روسیه بر سیاست‌های منطقه‌ای ایران نیز دو سؤال زیر در این پرسشنامه مطرح شده است. آیا همکاری‌های نظامی ایران و روسیه می‌تواند مبنایی برای تحکیم سیاست خارجی همگرا در سطح جهانی باشد؟ آیا همکاری‌های نظامی ایران و روسیه می‌تواند سیاست‌های منطقه‌ای ایران را به سوی مقابله قدرتی با ایالات متحده امریکا سوق دهد؟

نمودار ۴: نمودار دایره‌ای میزان تأثیر همکاری‌های نظامی دو کشور بر همگرایی سیاسی و سوق دادن سیاست‌های منطقه‌ای ایران در مقابله با امریکا.

شکل ۴ نحوه‌ی پاسخگویی افراد به این دو پرسش را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود مصاحبه‌شوندگان دارای نظری قوی نسبت به تأثیر این همکاری‌ها بر همگرایی در مواضع سیاسی داشته‌اند. به‌عنوان مثال می‌توان به این اشاره کرد که ۸۰٪ از مصاحبه‌شوندگان معتقد بودند که این همکاری‌ها باعث سوق دادن سیاست‌های منطقه‌ای ایران به سوی نوعی مقابله قدرتی و جبهه‌گیری

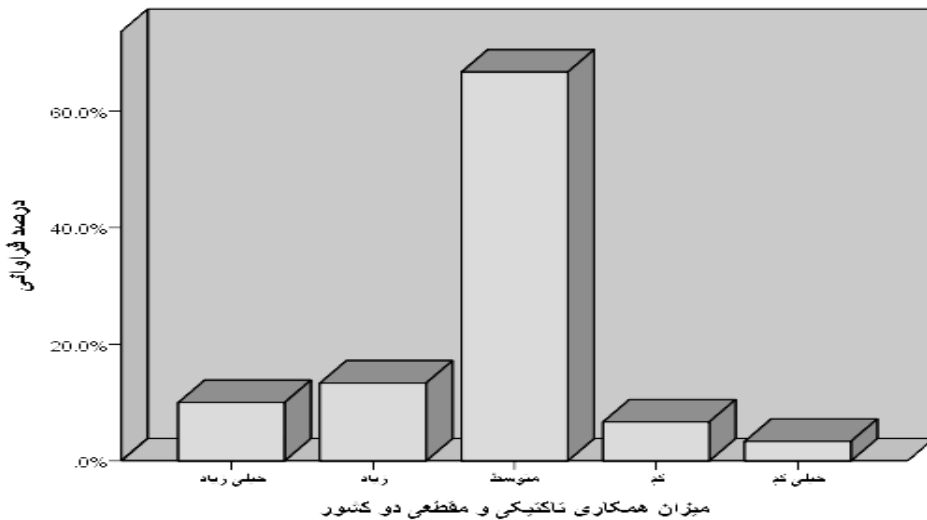
با ایالات متحده آمریکا خواهد شد که این جبهه‌گیری اثرات خود را در عدم موافقت آمریکا با هر نوع طرحی که موجب انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی از خاک ایران انجام شود متبلور می‌گردد.

جدول ۲ مصاحبه‌شوندگان در مورد سه پرسش افراد، به میزان تأثیر همکاری‌های نظامی دو کشور در (۱) همگرایی راهبردی (۲) اتحاد راهبردی (۳) تبدیل همکاری‌های نظامی به همکاری راهبردی بین دو کشور پاسخ داده‌اند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود در پاسخ به این سه سؤال اکثر افراد میزان تأثیر را متوسط اعلام داشته‌اند. درحالی‌که در پاسخ به سؤال ۱ نظر اکثر افراد متوسط رو به خیلی زیاد است؛ یعنی همکاری‌های نظامی ایران و روسیه را عاملی برای همگرایی راهبردی بین دو کشور دانسته‌اند؛ اما در دو سؤال دیگر این نظرات در دو طرف سؤالات سطح متوسط پراکنده شده‌اند.

جدول ۲: جدول فراوانی پاسخ‌دهندگان به سؤالات مربوط به تأثیر همکاری‌ها بر هم‌گرایی، اتحاد و همکاری راهبردی بین دو کشور، به همراه مد جواب‌ها

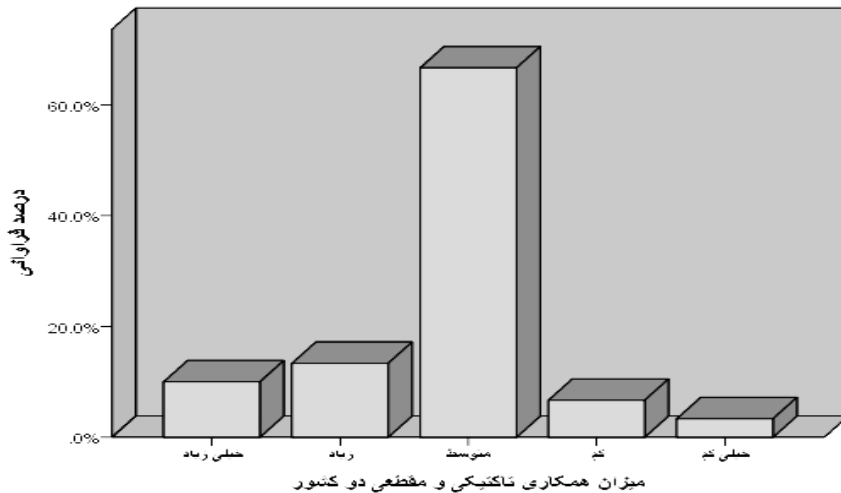
تأثیر	سؤال	تأثیر بر همگرایی راهبردی دو کشور	تأثیر بر اتحاد راهبردی دو کشور	تأثیر بر تبدیل همکاری راهبردی دو کشور
خیلی زیاد	۲	۳	۱	
زیاد	۶	۳	۶	
متوسط	۱۸ (مد)	۱۷ (مد)	۱۸ (مد)	
کم	۴	۷	۲	
خیلی کم	۰	۰	۳	

در قسمت آخر این پرسشنامه نظر افراد در مورد میزان تاکتیکی و مقطعی بودن همکاری‌های دو کشور تحلیل شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود شکل ۵ که در آن نمودار میله‌ای این نظرات تهیه شده است نشان‌دهنده آن است که نزدیک ۷۰ درصد از افراد همکاری‌های نظامی و همگرایی ایران و روسیه را تاکتیکی و مقطعی ارزیابی کرده‌اند. این در حالی است که می‌توان نظر جمع را تقریباً رو به خیلی زیاد دانست چراکه درصد زیادی از افراد نیز زیاد و خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند.

نمودار ۵: نمودار میله‌ای میزان تاکتیکی و مقطعی بودن همکاری‌های نظامی ایران و روسیه

در قسمت آخر این پرسشنامه نظر افراد در مورد میزان تاکتیکی و مقطعی بودن همکاری‌های دو کشور تحلیل شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود شکل (۴) که در آن نمودار میله‌ای این نظرات تهیه شده است نشان‌دهنده آن است که نزدیک ۷۰ درصد از افراد این میزان را متوسط ارزیابی کرده‌اند. این در حالی است که می‌توان نظر جمع را تقریباً رو به خیلی زیاد دانست چراکه درصد زیادی از افراد نیز زیاد و خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند.

نمودار ۶: نمودار میله‌ای میزان تاکتیکی و مقطعی بودن همکاری نظامی ایران و روسیه از دید مصاحبه‌شوندگان

در رابطه با همکاری‌های نظامی و دفاعی روسیه با ایران همواره ابهاماتی وجود داشته است، از جمله بی‌وفایی روس‌ها در قبال تعهدهایی که به ایران دارند و عدم پشتیبانی کامل و به‌موقع از تجهیزات فروخته‌شده به ایران. ضامن بقا و دوام پیمان‌های دفاعی و امنیتی منافع مشترکی است که طرفین را بهره‌مند می‌کند و در صورت به خطر افتادن این منافع اجرای قراردادها و همکاری‌های نظامی به خطر افتاده و دستخوش تغییر می‌گردد. همچنان که ایالات متحده آمریکا با وجود تنظیم توافقنامه امنیتی با عراق این کشور را در مقابل تاراج داعش تنها گذاشت. روسیه علاقه‌مند نیست تا پایگاه خود را در سوریه از دست بدهد و از این طریق باعث نفوذ بیش‌ازپیش غرب در منطقه شود. (وب سایت RT/septe، ۲۰۱۲) به دلایل ژئوپلیتیکی روسیه هیچ‌وقت سلاح‌های تهاجمی به ایران نفروخته و نخواهد فروخت، زیرا تمایلی به حضور ایران قوی در پیرامون خود ندارد؛ این کنش ناشی از رویکرد این کشور در قبال آمریکا، غرب، رژیم صهیونیستی و مجموعه ناتو است که همواره تلاش می‌کند تا ایران به تسلیحات تهاجمی دست نیابد از طرفی روسیه نمی‌خواهد برای حفظ منافع خود با این اردوگاه دچار چالش‌های جدی‌تری شود. (سایت روسیه وایور) بحران سوریه و ظهور پدیده داعش ماهیت روابط ایران و روسیه را از یک چارچوب منفعل تاریخی نسبت به نقش منطقه‌ای یکدیگر به یک قالب فعال مبتنی بر همکاری‌های منطقه‌ای و در جهت تأمین منافع ژئوپلیتیک تغییر داده است. این تحول تقریباً نوعی برابری سیاسی در روابط دو طرف

ایجاد کرده و بر اهمیت نقش ایران در عرصه سیاست منطقه‌ای و جهانی افزوده است. (برزگر، ۱۳۹۵: ۷) همکاری‌های عملیاتی روسیه و ایران را در کشور سوریه، موجب تحولات ژئوپلیتیکی در منطقه شده و لذا از سطح راهبردی برخوردار است و می‌توان آن را یک همکاری نظامی راهبردی نامید. (Gartner, 1999, 163) امروز همکاری و رایزنی فرماندهان نظامی ایران و روسیه ابعاد منطقه‌ای بی‌سابقه‌ای به خود گرفته و دو طرف در جنگ به‌ظاهر داخلی سوریه در یک صف واحد قرار دارند. (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۲۰)

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف- نتیجه‌گیری

راهبرد روسیه این است که تهدید خود را از جنوب می‌داند. سرعت بخشیدن روسیه به همکاری‌های نظامی با ایران تا حد زیادی به اختلافات ایران و آمریکا عمق می‌بخشد، به‌طوری‌که آمریکا به‌عنوان تأثیرگذارترین کشور در راهبرد انرژی جهان با هرگونه پیشنهاد برای انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز از مسیر ایران مخالفت می‌کند. این موضوع موجب شده است تا روسیه تداوم نفوذ سنتی خود را بر این کشورها حفظ نموده و از روابط خصمانه بین ایران و آمریکا بیشترین بهره و منفعت اقتصادی را ببرد و انتقال انرژی را از مسیر روسیه به‌عنوان بهترین گزینه معرفی کند. ضمن اینکه بحران و جنگ در سوریه مسیر انتقال انرژی از قفقاز جنوبی و ایران به اروپا را ریسک‌پذیرتر نشان می‌دهد. هم‌زمان با این وضعیت همکاری‌های نظامی ایران و روسیه تمرکز و تلاش سیاستمداران برای چاره‌اندیشی در خصوص حل مسئله رقابت با روسیه در زمینه انرژی و تلاش عادلانه برای تفاهم و تقسیم مسیر انتقال انرژی و صادرات آن به بازارهای جهانی از جمله اروپا و شرق آسیا را در سایه قرار داده و راهبرد ایران را برای صادرات انرژی منطقه قفقاز و آسیای میانه از مسیر ایران به حاشیه برده است. آمریکا به نزدیکی بیش‌ازحد روابط ژئوپلیتیکی و همکاری‌های نظامی ایران و روسیه رشک برده و خود را منتفع از روابط کنونی نمی‌بیند؛ پس با بهانه‌هایی مجدد ایران را تحریم و به سمت یک نوع مقابله و جبهه‌گیری در برابر خود سوق می‌دهد. در این وضعیت رقبای انرژی و در رأس آن‌ها روسیه بیشترین سود را خواهند برد. همکاری‌های اخیر نظامی ایران و روسیه در سطح سوم راهبردی می‌باشد؛ یعنی شاهد نوعی همکاری کوتاه‌مدت راهبردی با اهداف متفاوت از هم هستیم که تحولات آینده می‌تواند این سطح همکاری را ارتقا و یا تنزل دهد. یکی از عوامل اصلی و بنیادی در ایجاد همگرایی منطقه‌ای انتفاع اقتصادی

طرفین از ایجاد یک رابطه نزدیک می‌باشد. همکاری‌های نزدیک دفاعی و نظامی می‌تواند یک راهکار مناسبی برای مستحکم شدن همگرایی‌ها و تأمین امنیت برای منافع حاصله از این گرایش منطقه‌ای باشد که می‌توان آن را در چارچوب اتحادیه‌های نظامی - امنیتی و با کارکرد سیاسی دانست که حیطه عملکرد آن بر اساس مسائل سیاسی بوده و باهدف تأمین امنیت در منطقه به وجود می‌آید. این همگرایی بدون پاسخ روشن به سؤالات اقتصادی و سیاسی و رفع ابهاماتی که این دو عامل (سیاست و اقتصاد) را در یک مسیر همسو نکند، پیشرفت راهبردی در روابط بین مسکو و تهران بعید است. همکاری‌های سیاسی و نظامی نزدیک ایران و روسیه باعث جبهه‌گیری و کارشکنی‌های غرب و امریکا در به ثمر نشستن طرح‌های مختلف انتقال انرژی کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز از مسیر ایران به بازارهای جهانی اعم از اروپا و شرق آسیا خواهد شد و امریکا به‌نوعی از بهره‌مندی ایران از موقعیت مناسب و منحصر به فردی که در این زمینه دارد جلوگیری می‌نماید. از آنجاکه ایران و روسیه در بعد انرژی اعم از تولید و صادرات و انتقال آن رقیب یکدیگر می‌باشند، اساسی‌ترین قدم در نزدیکی راهبردی به همدیگر تفاهم در بنیان‌های اقتصادی و در رأس آن اتخاذ راهبرد انرژی مناسب و نا متعارض با یکدیگر می‌باشد. همگرایی نظامی و توسعه روابط سیاسی، اقتصادی دو طرف می‌تواند به بستر مناسبی برای تبدیل همکاری و تفاهم عادلانه در صادرات انرژی بین دو کشور تبدیل گردد. با توجه به مواضع ثابت استکبار (امریکا) ستیزی ایران و تحولات کنونی در روابط روسیه و غرب، در حال حاضر این‌گونه به نظر می‌رسد که همکاری‌های نظامی بین دو کشور راهبرد صادرات انرژی مناطق قفقاز و آسیای میانه را در سایه قرار داده و مسکوت گذاشته است، درحالی‌که این همکاری‌ها می‌تواند موجب تفاهم در بنیان‌های اقتصادی و در رأس آن اتخاذ راهبرد انرژی مناسب و نا متعارض با یکدیگر گردد.

ب- پیشنهادها

۱- تبیین مسائل اقتصادی، سیاسی، نظامی، فرهنگی و رفع ابهامات برای رسیدن به یک همکاری راهبردی لازم است؛ زیرا بدون پاسخ روشن به سؤالات اقتصادی و سیاسی و رفع ابهاماتی که این دو عامل (اقتصاد و سیاست) را در یک مسیر همسو نکند، پیشرفت استراتژیکی در روابط بین ایران و روسیه ممکن نیست. سیاستمداران ایران از نزدیکی روابط و همکاری‌های نظامی طرفین استفاده کرده و طرف روسی را به انعطاف در مواضع سخت‌گیرانه در زمینه

تمامیت‌خواهی در عرصه صدور انرژی کشورهای آسیای میانه و قفقاز تنها از مسیر روسیه منصرف نمایند.

۲- دستگاه دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران بهره‌برداری از ظرفیت‌های همگرایی و واگرایی در منطقه به‌منظور گذر از تنگناهای سیاست خارجی و ایجاد رابطه متقابل پایدار برای سرمایه‌گذاری و بهره‌مند شدن طرفین از فرصت‌های موجود، میزان همکاری و چگونگی آن را در برابر واقعیت‌های موجود مشخص نماید. ۳- وزارت امور خارجه ایران به همراه سایر دستگاه‌های ذی‌ربط و استفاده از توانمندی‌های حاصله در عرصه دیپلماسی دفاعی در مورد خطوط انتقال انرژی دو کشور با توجه به توافق بر سر جلوگیری از ایجاد خطوط انتقال شرقی - غربی برای بهره‌گیری از دیگر فرصت‌های جغرافیایی، توافقی عادلانه با محور ایران و روسیه و کشورهای دیگر چون پاکستان و افغانستان که در مسیر انتقال هستند، به عمل آورد.

فهرست منابع

الف - منابع فارسی:

- اسکلیارف، لئونید، (۱۳۷۴)، "روابط استراتژیک ایران و روسیه، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز"، ترجمه بهرام تهرانی، سال چهارم، دوره دوم، شماره ۱۲،
- اصولی، قاسم، (۱۳۹۲)، "واکاوی روابط ایران و روسیه در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی"، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و هفتم، شماره یک،
- امیدی، علی، (۱۳۸۸)، "منطقه‌گرایی در آسیا"، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل، ص ۲۰
- بابایی، محمود، (۱۳۸۵)، "ترتیبات امیتی خلیج فارس پس از ۱۱ سپتامبر"
- پوستین چی، زهره، (۱۳۸۷)، "گذار از کمر بند شکننده بازسازی امنیت همیارانه در خلیج فارس"، فصلنامه ژئوپلیتیک، شماره ۱۱،
- جلالی، علی‌احمد، (۱۳۸۲)، "همکاری همه‌جانبه ایران و روسیه"، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال یازدهم، شماره ۴۱، ص ۱۶۵.
- خلیلی، محسن، (۱۳۹۳)، "ژنوم‌های ژئوپلیتیک تأثیرگذار بر کدهای رفتاری در سیاست خارجی ایران و روسیه"، فصلنامه سیاست جهانی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا، (۱۳۸۵)، "اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک"، مشهد: انتشارات پاپلی.
- رستمی محمود، "فرهنگ اصطلاحات نظامی"، ستاد مشترک آجا، ۱۳۷۸، ۹۰۴
- کرمی، جهانگیر، سنایی، مهدی، (۱۳۸۷)، "روابط نظامی ایران و روسیه"، دوفصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، انتشارات وزارت امور خارجه، ص ۴
- گریفیتس، مارتین، (۱۳۸۸)، "دانشنامه روابط بین‌الملل و سیاست جهان"، ترجمه علیرضا طیب، تهران: نشر نی، صفحه ۶۲
- عزتی، عزت‌اله، (۱۳۸۲)، "ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم"، انتشارات سمت
- عسگری، محمود، (۱۳۸۹)، "نقش دیپلماسی دفاعی در مدیریت دفاعی منطقه‌ای"، فصلنامه دیپلماسی دفاعی ش ۲
- کولایی، الهه، (۱۳۸۷)، کتاب سبز فدراسیون روسیه، تهران، وزارت خارجه، ص ۲۱۲
- منوچهر، محمدی، متقی، ابراهیم، (۱۳۸۹)، "دکترین تعامل سازنده در سیاست خارجی کشور"، راهبرد، سال اول، شماره ۴، ص ۱۳۹
- معتمدزاده، پیروز، (۱۳۷۹)، "ایده‌های ژئوپلیتیکی و واقعیت‌های ایرانی"، تهران، نشر نی، ص ۲۸۳
- مینائی و همکاران، (۱۳۹۳)، "ارزیابی اثر فعالیت‌های مدیریت دانش بر دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران"، فصلنامه راهبردی ۷۰
- متقی، ابراهیم، (۱۳۹۲)، "تحول رهیافت موازنه قدرت در نظم‌های منطقه‌ای"، فصلنامه راهبرد، سال بیست و دوم ش ۶۷

- میر حیدر، دره، (۱۳۷۷)، "ژئوپلیتیک ارائه تعریفی جدید"، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال سیزدهم، شماره ۴، مشهد
- شیرغلامی، خلیل، (۱۳۸۶)، "روابط ایران و روسیه در گذر تاریخ"، روزنامه عصر ایران.
- ملکی، عباس، (۲۰۰۰ م)، "سیر تحول در روابط ایران و روسیه"، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۹، جلد سوم، ص ۳
- میرترابی، سعید، (۱۳۹۱)، "اقتصاد سیاسی نفت در ایران پس از انقلاب؛ یک چارچوب تحلیلی مقدماتی"، مجله رهیافت انقلاب اسلامی، زمستان.
- لیک، پاتریک و مورگان، (۱۳۹۲)، "نظم‌های منطقه‌ای: امنیت‌سازی در جهان نوین"، ترجمه سیدجلال دهقانی فیروزآبادی، تهران، انتشارات راهبردی.

ب - منابع انگلیسی:

- Katz, Mark N. (2008), Russian- Iranian Relations in the Ahmadinejad Era Foreign Policy, Available at: [Http://www.foreign-policy-article/ir](http://www.foreign-policy-article/ir), (accesses on, 10/11/ 2010) pp.205
- Gartner, Scott Sigmund, Strategic Assessment in War, Yale University Press, 1999. pp.163
- Crow, Suzanne (1994), «Russia Promotes the CIS as an International Organization», RFE/RL Research Report, Vol.3, No.19, Available at: www.rfe/rl-russia-promotes-cis-international-organization, accesses on, 4/4/2011
- Antonenko, Oksana (2001), «Russian Military Involvement in the Middle East», Meria Journal, Vol. 5, No. 1, pp. 1-18, Available at: www.meria.com/article, (Accessed on: 11/4/ 2013)

ب - سایت‌ها:

- کیهان برزگر، فصل جدید روابط میان ایران و روسیه «<http://asrdiplomacy.ir>» عصر دیپلماسی دیده شده در ۷ مهر ۹۵»
- مهدی سنایی، سفیر جمهوری اسلامی ایران در روسیه، شنبه ۲۷ خرداد ۱۳۹۶
- <http://www.iras.ir/fa/doc/note/116/>
- <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=RT2112> وب سرطت
- <http://www.rt.com/politics/putin-west-syria-russia-chaos2827/september/2012-222/7>
- <http://www.russiaviewer.com/fa/doc/video>